

KRZYSZTOF TOMASZ WITCZAK

Uniwersytet Łódzki
ORCID: 0000-0001-8895-974X
e-mail: krzysztof.witczak@uni.lodz.pl

Z WIELKOPOLSKI NA HELIKON.
ROZWAŻANIA O ŻYCIU I TWÓRCZOŚCI
BONAWENTURY CZESŁAWA GRASZYŃSKIEGO (1859–1922)
W STULECIE ŚMIERCI POLSKO-GRECKIEGO POETY

ABSTRACT. Witczak Krzysztof Tomasz, *Z Wielkopolski na Helikon. Rozważania o życiu i twórczości Bonawentury Czesława Graszyńskiego (1859–1922) w stulecie śmierci polsko-greckiego poety* (From Greater Poland to Mount Helicon. Reflections on the life and works of Bonawentura Czesław Graszyński [1859–1922], Polish-Greek poet, on the centenary of his death).

The aim of my paper is to present the life and poetical works of Bonawentura Czesław Graszyński (1859–1922), a Polish classical philologist, who wrote a number of tragedies and lyrical poems in Ancient Greek. He was born in Murowana Goślina (Greater Poland). After graduating from the high school in Leszno (Greater Poland), he studied medicine and classical philology from 1879 to 1887 at the University of Greifswald. In 1908 he received awards from the Academy of Athens, as well as George I of Greece. It can be said that Graszyński conquered Mount Helicon as a symbol of poetical mastery in Polish-Greek literature.

Keywords: Bonawentura Graszyński; honorary doctorate; Polish-Greek poetry; University of Poznań

Literatura polska kształtowała się pod przemożnym wpływem języka łacińskiego, który aż do końca XVIII stulecia był na naszych ziemiach nie tylko językiem elit kulturalnych, ale nawet szlachty zaściankowej¹. Nic dziwnego, że nasza ojczyzna wydała licznych poetów polsko-łacińskich, którzy zyskali ogromną sławę w kraju i za granicą.

W przeciwieństwie do łaciny, która zawsze cieszyła się wielką i zasłużoną popularnością, znajomość języka greckiego w społeczeństwie polskim, nawet wśród elit intelektualnych, była znikoma. Panowała powszechna opinia – „Graeca non leguntur”. Relatywnie rzadko poeci polscy sięgali do języka greckiego jako tworzywa poetyckiego². Wystarczy powiedzieć, że Jan Kochanowski, który

¹Zob. Mikołajczak 1998.

²Utwory greckie autorów polskich od XVI do połowy XVII zebrała pieczołowicie Janina Czerniatowicz (1991) w niewielkiej rozmiarami edycji *Corpusculum poesis Polono-Graecae saeculorum XVI–XVII (1531–1648)*...

pozostawił znaczący dorobek poetycki, tworzony zarówno w języku łacińskim, jak i polskim, napisał tylko jeden dwuwierszowy epigram grecki³. Również w ostatnich dwóch wiekach (XIX–XXI) poezja polsko-grecka pozostaje gdzieś na uboczu i niewielu twórców decyduje się na ten rodzaj wypowiedzi.

Tym większym fenomenem na tle słabo rozwijającej się poezji polsko-greckiej był Bonawentura Czesław Graczyński (1859–1922), filolog klasyczny i poeta tworzący w języku starogreckim, autor trylogii dramatycznej, dwóch tragedii, kilku utworów okolicznościowych napisanych w dystychach elegijnych i dwóch przekładów z języka polskiego na starogrecki. Wydaje się, że jego dorobek literacki pod względem objętości i zapewne też jakości przewyższa dorobek wszystkich innych poetów polskich tworzących w języku starogreckim.

ŻYCIORYS WIELKOPOLSKIEGO POETY

Bonawentura Czesław Graczyński urodził się dziesiątego lipca 1859 roku w Murowanej Goślinie pod Poznaniem jako syn Romana Graczyńskiego, nauczyciela szkół ludowych, i Anny z Toczkowskich⁴. O jego dzieciństwie wiadomo niewiele. Sam Graczyński tak wspominał swoje wczesne lata w krótkiej autobiografii⁵:

Pierwsze nauki początków odebrałem w domu rodzicielskim w Paradyżu, dokąd ojca mego powołano na starszego nauczyciela przy założonym w r. 1836 seminarium nauczycielskim. Tercję wyższą przeszedłem w Międzyrzeczu, klasy gimnazjalne w Lesznie.

Bonawentura Graczyński ukończył szkołę średnią w wieku lat dwudziestu (1879). Studiował medycynę (1879–1881), a następnie filologię klasyczną i sanskryt (1881–1887) w Greifswaldzie. Jego profesorami byli wybitni filologowie klasyczni, m.in. Ulrich von Wilamowitz Moellendorff (1848–1931), Adolf Kiessling (1837–1893) i Otto Kaibel (1849–1901). Jeszcze w trakcie studiów ogłosił poemat wierszowany *Wanda, powieść z dziejów Polski pogańskiej* (Poznań 1885), nawiązujący w treści do kroniki Wincentego Kadłubka. Po ukończeniu studiów zdał egzamin nauczycielski z filologii klasycznej „pro facultate docendi” (1887) i pracował przez rok jako suplent, czyli zastępca nauczyciela

³Starannej analizy tego epigramu dokonał Jerzy Łanowski (1995: 129–141). Zob. także *Corpusculum poesis Polono-Graecae saeculorum XVI–XVII (1531–1648)*..., 112; Łanowski 1984: 102.

⁴Szczegóły życia i działalności Bonawentury Czesława Graczyńskiego w formie biogramu naukowego prezentują m.in. Jan Dziech, Witold Klinger, Wiktor Hahn, Jan Wikarjak, Michał Kozłowski, zob. Dziech 1929: 5–6; Klinger 1953: 251–255; Hahn 1959: 239–242; Wikarjak 1959–1960: 554–555; Kozłowski 2015: 94–98.

⁵Cytaty z odręcznej autobiografii B.C. Graczyńskiego podaję za pracą Witolda Klingera (1953: 251–255). Powyższy cytat pochodzi ze s. 251.

w Gimnazjum Biskupim zw. „Josephinum” w Hildesheimie (k. Hanoweru)⁶. W latach 1889–1902 pełnił obowiązki nauczyciela prywatnego w majątku Twardowskich w Kobylnikach (Wielkopolskich), łącząc je z funkcją kasjera dominialnego (1889–1899). Skomponował i ogłosił drukiem trylogię dramatyczną napisaną w języku starogreckim: *Hagia Sophia* (Ἁγία Σοφία, 1897)⁷, *Hestias* (Ἑστίας, 1899)⁸, *Anastasia* (Ἀναστασία, 1906)⁹, w której dominują treści fantastyczne i religijno-mistyczne. W roku 1903 przeniósł się do Galicji. Tam był nauczycielem języka greckiego i łacińskiego w gimnazjach w Stryju (1903–1905), Kołomyi (1905–1908) i Lwowie (1908–1918). W roku 1908 na wniosek konsula greckiego w Rzymie i Akademii

Bonawentura Graczyński.

Ilustr. 1. Bonawentura Graczyński
(ok. 1908 r.).

Źródło: „Tygodnik Ilustrowany” L (1908),
nr 30 (z 25 VII 1908 r.), s. 606.

Ateńskiej Bonawentura Graczyński otrzymał od króla greckiego Jerzego I Złoty Krzyż Kawalerski Orderu Zbawiciela za wybitne zasługi dla literatury greckiej.

W późniejszym okresie Graczyński ogłosił tragicomedię historyczną *Athēnais* o znanej bizantyjskiej cesarzowej, intelektualistce i poetce (Ἀθηναίς, 1911–1912)¹⁰ oraz kilka przekładów poezji polskiej: Zygmunta Krasińskiego wiersz *Jak anioł spadły...*¹¹ oraz 5 sonetów Jana Kasprowicza z cyklu *Mona Liza*¹². Przekłady te świadczą o dobrej orientacji autora w zakresie literatury polskiej. Jako badacz literatury polsko-łacińskiej dał się poznać na zebraniach koła lwowskiego Towarzystwa Filologicznego (później Polskiego Towarzystwa Filologicznego), na których wygłosił odczyty: *Uwagi o genezie Kroniki Galla* (rękopis zaginiony, przesłany ok. r. 1914 do redakcji „Przeglądu Historycznego”);

⁶ Sinko 1929: 3.

⁷ Graczyński 1897. Publikację wydrukowaną w wydawnictwie B.G. Teubnera pieczętowanie odnotował wybitny bizantynista Karl Krumbacher na łamach renomowanego czasopisma „Byzantinische Zeitschrift”, zob. Krumbacher 1897: 608.

⁸ Graczyński 1899. Zob. także Krumbacher 1899: 558.

⁹ Graczyński 1906: 52–59.

¹⁰ Graczyński 1911–1912. W dotychczasowych opracowaniach mówi się o komedii, rzadziej o tragedii zatytułowanej *Athēnais*. Sztukę należy prawidłowo zakwalifikować jako tragicomedię, gdyż rzecz dotyczy możliwych tego świata (główna bohaterka została przecież żoną Teodozjusza II i cesarzową bizantyjską), lecz przedstawiona w sztuce akcja kończy się happy endem.

¹¹ Graczyński 1911: 207–208.

¹² Graczyński 1913: 82–84.

Kilka słów o najstarszym dziejopisie naszym, rzekomym Marcinie Gallu (w dn. 13 IV 1918 r.). Na skutek okoliczności dziejowych prace te zaginęły i nie zostały opublikowane, toteż jego badania nad literaturą polsko-łacińską są nieznaną nawet specjalistom. W roku 1913 został powołany do świeżo powstałej Komisji Filologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie. Był także członkiem koła lwowskiego Towarzystwa Filologicznego oraz komisji filologicznej Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych we Lwowie¹³. W roku 1919 powrócił do Wielkopolski i podjął pracę w Gimnazjum im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu. W latach 1919–1922 był także lektorem języka greckiego w Uniwersytecie Poznańskim i sekretarzem koła poznańskiego Polskiego Towarzystwa Filologicznego. Opublikował krótką rozprawę łacińską na temat niektórych kontrowersyjnych miejsc w dziele Laktancjusza *De mortibus persecutorum*¹⁴, wydał drukiem kilka wierszy okolicznościowych w języku greckim, m.in. poemat na Piotra Skargę¹⁵, pochwałę świeżo utworzonego Uniwersytetu Poznańskiego¹⁶. Napisał ponadto wiersze gratulacyjne w dystychu elegijnym z okazji jubileuszu dwóch znakomych profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego: Leona Sternbacha¹⁷ i Kazimierza Morawskiego¹⁸. W uznaniu zasług dydaktycznych i literackich przyznano mu tytuł doktora *honoris causa* Uniwersytetu Poznańskiego (decyzją senatu UP z grudnia 1921 r.), jednak nagła śmierć Graszyńskiego nie pozwoliła na przeprowadzenie promocji¹⁹. Zmarł w czwartek 9 listopada 1922 roku w Poznaniu²⁰. Został pochowany 13 listopada 1922 roku. Nie założył rodziny. Pośmiertnie wydano jego dramat pt. *Amalasantha*, opowiadający o tragicznej

¹³ Dembitzer 1919: 2.

¹⁴ Graszyński 1919–1920: 24–25.

¹⁵ Graszyński 1912: 102.

¹⁶ Graszyński 1920: 4. Nową edycję krytyczną tego utworu, uzupełnioną dosłownym polskim tłumaczeniem, przygotowała Anna Kotłowska (2010: 130–131).

¹⁷ Graszyński 1914–1915: 189. Autor niniejszej rozprawki przedstawił postać i dokonania prof. Leona Sternbacha w osobnym opracowaniu biograficznym, zob. Witczak 2002: 281–283 (z literaturą przedmiotu). Obszerny życiorys tegoż opublikował także Kazimierz Korus (2005: 473–475).

¹⁸ Graszyński 1922: 3. O życiu i dorobku prof. Kazimierza Morawskiego zwięźle informuje Witczak (2000: 278–281, z bibliografią).

¹⁹ Zob. Sajdak 1922: 2. Autor wspomnienia o Bonawenturze Graszyńskim podkreśla, że „Wydział filozoficzny Uniwersytetu Poznańskiego [...] dał Mu jednomyślnie to, co ma najszacowniejszego: doktorat honorowy za zasługi naukowe”. Por. też Wrzosek 1925: 123, 359, 376–377; Wikarjak 1959–1960: 555.

²⁰ Sinko (1929: 3) wspominał: „Umarł 9 listopada 1922 w 63 roku życia”. Identyczną datę podają inni autorzy prac o Bonawenturze Graszyńskim, m.in. Hahn (1959: 239); Wikarjak (1959–1960: 555); Kotłowska (2010: 129). Michał Kozłowski błędnie donosi, że niespodziewana śmierć Graszyńskiego „nastąpiła 9 lutego 1922”, zob. Kozłowski 2015: 96. Nekrologi publikowane w prasie codziennej nie pozostawiają wątpliwości, że poeta grecko-polski zmarł w listopadzie 1922 roku (zob. ilustr. 2). Dodam, że wspomnienie pośmiertne, informujące o świeżo odbytym pogrzebie B. Graszyńskiego, ukazało się w numerze 268 „Kurieria Poznańskiego” z dn. 22 XI 1922 roku, zob. Sajdak 1922: 2.

Ilustr. 2. Trzy nekrologi Bonawentury Graczyńskiego.

Źródło: „Kurier Poznański” XVII (1922), nr 260 (z 12 XI 1922 r.), s. 10.

śmierci córki Teodoryka, króla Ostrogotów²¹. W rękopisie pozostała pochwała Bolesława Chrobrego, nawiązująca do kroniki Galla Anonima, oddana rymowanym wierszem polskim (ponad 600 wierszy).

DOROBEK POETYCKI

Nie wiadomo, jak wcześniej Bonawentura Graczyński zaczął rozwijać swe zainteresowania literackie. Najpóźniej musiało to zdarzyć się podczas studiów uniwersyteckich, gdyż już w roku 1885 ogłasza poemat wierszowany pt. *Wanda, powieść z dziejów Polski pogańskiej* (liczący 44 stronicie). Zdaniem Wiktora Hahna, był to utwór młodzieńczy „bez większej wartości”²².

Sam Graczyński przyznaje, że początek jego prób poetyckich na niwie literatury greckiej przypada nie tyle na czas studiów uniwersyteckich, ile ra-

²¹ Graczyński 1929.

²² Hahn 1959: 240.

czej na okres późniejszy: „Jako nauczyciel domowy zacząłem pisać dramaty greckie”²³.

Oto pełny dorobek poetycki Bonawentury Graczyńskiego ułożony w porządku chronologicznym²⁴:

1. *Wanda, powieść z dziejów Polski pogańskiej*, Poznań 1885. Poemat w języku polskim.
2. Ἁγία Σοφία / *Hagia Sophia* [Święta Mądrość] (1897). Obrazek dramatyczny w języku starogreckim opublikowany w Lipsku w uznanym wydawnictwie B.G. Teubner.
3. Ἑστιάς / *Hestias* [Westalka] (1899). Obrazek dramatyczny ukazał się u tego samego wydawcy.
4. Ἀναστασία / *Anastasia* [Wniebowzięcie] (1906). Obrazek dramatyczny napisany w Kołomyi i wydany na łamach klasycznego czasopisma „Eos” XII/1 (1906), 52–59.
5. Εἰς Ἰταλίαν / *Eis Italian* [Do Italii], „Eos” XVII/1 (1911), 207–208. Przekład wiersza Zygmunta Krasińskiego pt. *Jak anioł spadły...*
6. Ἀθηναίς / *Athēnais* [Atenais], Kraków 1911 (osobna nadbitka); „Eos” XVII/1 (1911), 88–111; XVIII/1 (1912), 90–106. Tragikomedya w czterech aktach napisana we Lwowie.
7. Εἰς Πέτρον Σκάργαν / *Eis Petron Skargan* [Na Piotra Skargę], „Eos” XVIII/1 (1912), 107. Wiersz liczy 8 dystychów elegijnych.
8. Εἰς Μοναλῖσαν / *Eis Monalisan* [Na Monalizę], „Eos” XIX (1913), 82–84. Przekład pięciu sonetów Jana Kasprowicza w dystychu elegijnym.
9. Λέοντι Στερνβάχῳ εἰς τὰ εἴκοσι πέντε τῆς καθηγήσεως ἔτα οἱ τῆς τῶν ἐν Κρακοβίᾳ φιλολόγων ἑταιρείας μέτοχοι / *Leonti Sternbachōi eis ta eikosi pente tes kathēgēseōs eta hoi tēs ton en Krakobiai philologōn hetaireias metoichoi* [Leonowi Sternbachowi na dwudziestopięciolecie profesury członkowie Towarzystwa Filologicznego w Krakowie], „Eos” XX/2 (1914–1915), 189. Pięć dystychów elegijnych ofiarowanych Leonowi Sternbachowi na dwudziestopięciolecie pracy nauczycielskiej.
10. Εἰς τὴν τοῦ πανεπιστημονικοῦ Μουσείου ἐν Ποσνανίᾳ ἀνοίξιν / *Eis tēn tou panepistēmou Mouseiou en Posnaniai anoixin* [Na otwarcie uniwersyteckiego Muzeum w Poznaniu], w: „Symbolae philologorum Posnaniensium Graecae et Latinae”, cura L. Ćwikliński editae, Posnaniae 1920, 4. Pochwała Uniwersytetu Poznańskiego w dziewięciu dystychach elegijnych²⁵.

²³ Zob. Klinger 1953: 251.

²⁴ Pełną bibliografię obejmującą też prace naukowe podaje Klinger (1953: 252–253). Ważniejsze prace B. Graczyńskiego sygnalizuje Jan Dziech przy edycji *Amalasinthy*, zob. Dziech 1929: 6.

²⁵ Kotłowska 2010: 129–132 (tu dosłowny przekład polski). Nowe poetyckie tłumaczenie zamieszczono jako uzupełnienie niniejszego artykułu. Rękopis utworu B. Graczyńskiego (z roku 1919) zachował się w zbiorach Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu, zob. Kotłowska 2009: 6.

11. *Casimiro de Morawski nestori philologorum Polonorum septuagenario* (1922)²⁶. Piętnaście dystychów elegijnych w języku greckim na siedemdziesięciolecie prof. Kazimierza Morawskiego.
12. Ἀμαλασοῦνθα / *Amalasintha* [*Amalasintha*], 96 str. (1929)²⁷. Tragedia w pięciu aktach, wydana ze spuścizny zmarłego.
Do opublikowanego dorobku literackiego należy dodać co najmniej dwa utwory Graczyńskiego niewydane drukiem:
13. Κατάβασις Ἴστάρης εἰς Ἄϊδου / *Katabasis Istarēs eis Haidou* [*Zejście bogini Isztar do Hadesu*]²⁸. Fragment eposu starobabilońskiej oddany w greckich heksametrach. Poemat zaginiony w okresie pierwszej wojny światowej.
14. *Księżę Piast. Słowo o Bolesławie Chrobrym* (ok. 600 wierszy). Poemat, oddany rymowanym heksametrem polskim, nawiązuje do wizji i pochwały króla Bolesława Chrobrego jako najwybitniejszego władcy państwa piastowskiego, przekazanej w kronice Anonima Galla. Rękopis utworu znajduje się w zbiorach Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu.

DZIEJE KRÓTKOTRWALEJ SŁAWY

Bonawentura Czesław Graczyński był człowiekiem nadzwyczaj skromnym i zupełnie nie szukał rozgłosu. Na poetę polsko-greckiego jako pierwszy zwrócił uwagę prof. Tadeusz Sinko w felietonach drukowanych w r. 1906 na łamach „Czasu”²⁹. Wkrótce pojawiły się kolejne doniesienia prasowe drukowane w polskich czasopismach, takich jak „Nowości Ilustrowane”, „Świat”, „Bluszcz”, „Gazeta Kołomyjska”, „Dziennik Poznański” i „Przegląd Literacki”³⁰. Przebywający w Rzymie historyk i literat Adam Weryha-Darowski (1851–1911) zainteresował felietonem Sinki greckiego konsula przy Kwirynale Christosa Mitsopulosa³¹. Konsul przekazał egzemplarze trylogii Graczyńskiego do Akademii

²⁶ Graczyński 1922: 3. Pod wierszem zamiast nazwiska autora (niedawno zmarłego) figuruje podpis: SOCIETAS PHILOLOGA POLONA (tj. Polskie Towarzystwo Filologiczne).

²⁷ Graczyński 1929.

²⁸ Grecki tytuł zaginionego poematu podają za Janem Wikarjakiem, por. Wikarjak 1959–1960: 555.

²⁹ Sinko 1906.

³⁰ Zob. Chołoniewski 1906a: 2–3 (fot.); 1906b (artykuł prasowy został podpisany pseudonimem „Stosław”); Dembitzer 1907; Jeske-Choiński 1907a: 3; 1907b: 527–528; 1907c. Należy w tym miejscu podkreślić, że pseudonim „Stosław” był używany przez Antoniego Chołoniewskiego (1872–1924), pisarza i publicystę pochodzącego ze Stryja, gdzie w latach 1903–1905 mieszkał i pracował Bonawentura Graczyński, por. Jankowski 1996: III 255, IV 91.

³¹ Darowski 1908: 4. Autor notki prasowej wymienia „p. Chrystosa Mizzopulosa, posła greckiego w Rzymie” (zapis ten oddaje nazwisko greckie Μιτσόπουλος w transkrypcji włoskiej). Zachariasz Dembitzer z kolei informuje, że Bonawentura Graczyński zawdzięczał nagrodę i odznaczenie „konsulowi greckiemu w Rzymie, Ksenopulosowi”, zob. Dembitzer 1919: 2.

Ateńskiej, której korzystna opinia sprawiła, iż na początku 1908 roku od króla greckiego Jerzego I, panującego w latach 1863–1913, Bonawentura Graszyński otrzymał Złoty Krzyż Kawalerski Orderu Zbawiciela, jedno z najwyższych greckich odznaczeń państwowych, wraz z dyplomem sygnowanym przez króla³². Podobiznę dyplomu oraz reprodukcję fotografii Graszyńskiego, opatrzone krótką notatką pochwalną autorstwa Witolda Klingera (1875–1962), podówczas docenta Uniwersytetu Kijowskiego, zamieszczono w „Tygodniku Ilustrowanym”³³. Lata 1906–1908 były okresem najgorętszego zainteresowania postacią i działalnością Wielkopolanina mieszkającego wówczas w Kołomyi. Okres pierwszej wojny światowej usunął Graszyńskiego w cień. Dopiero w odrodzonej Polsce ponownie zainteresowano się poetą polsko-greckim³⁴ i doceniono jego zasługi w zakresie twórczości literackiej. Za sprawą filologów poznańskich wydano pośmiertnie ostatnią tragedię Graszyńskiego pt. *Amalasantha* (1929), co pieczołowicie odnotował Tadeusz Sinko, mimowolny odkrywca polsko-greckiego poety³⁵. Po drugiej wojnie światowej postać i dokonania Graszyńskiego przypomniał Witold Klinger, w setną rocznicę urodzin – Wiktor Hahn, w roku 2010 Anna Kotłowska, a pięć lat później Michał Kozłowski³⁶.

BONAWENTURA GRASZYŃSKI JAKO POETA POLSKO-GRECKI

Działalność Bonawentury Graszyńskiego rozwinęła się głównie na niwie literatury pięknej pod subtelnym, acz dalekosiężnym patronatem helikońskich Muz, który natchnęły go – podobnie jak dwa i pół tysiąca lat wcześniej Hezjoda – do pisania w języku starogreckim. Graszyński w przedziwny sposób przyswoił sobie ducha i formę starożytnej literatury helleńskiej, stworzył – poza utworami okolicznościowymi – kilka znaczących utworów wzorowanych na klasycznym dramacie greckim. Wiktor Hahn wspomina, że „Graszyński posiadał wielką łatwość tworzenia w języku greckim. Jeśli – bywało – zwrócono mu uwagę na niejasność pewnych zwrotów w jego rękopiśmiennych utworach, potrafił z miejsca, bez jakiegokolwiek przygotowania, dawać nowe, poprawniejsze ujęcia”³⁷.

³²Darowski 1908: 4 (numer poranny „Kurjera Lwowskiego” z 30 stycznia 1908 r.).

³³Klinger 1908: 606 (fot.). Należy dodać, że notatka prasowa w „Tygodniku Ilustrowanym” była sygnowana wyłącznie inicjałami KW. [= Klinger Witold].

³⁴Dembitzer 1919.

³⁵Sinko 1929: 3. W krótkim felietonie prasowym odkrywca grecko-polskiego poety pieczołowicie uwypatnia dokonania B. Graszyńskiego i streszcza jego ostatnią tragedię zatytułowaną *Amalasantha*.

³⁶Klinger 1953: 251–255; Hahn 1959: 239–242; Kotłowska 2010: 129–132; Kozłowski 2015: 94–98.

³⁷Hahn 1959: 240.

Działalność dramatopisarska Grażyńskiego godna jest osobnej monografii. Tu wspomnę, że trylogia dramatyczna, na którą składają się kolejno: *Hagia Sophia*, *Anastasia*, *Hestias*, przeplata treści fantastyczne z rozważaniami religijno-mistycznymi. Jej fabuła jest raczej wątpliwa. Bardziej imponuje nam misterna forma utworu niż jego treść. W pierwszej części trylogii dominują rozważania „na temat buntu aniołów, stworzenia świata, pierwszych ludzi i grzechu pierworodnego”³⁸. Druga część (opublikowana na łamach czasopisma „Eos”) dotyczy Wniebowzięcia Marii Bogurodzicy. Trzecia część jest najbardziej efektowna i zdecydowanie tragiczna: bohaterką sztuki jest Westalka (tytułowa *Hestias*), która została chrześcijanką. Podczas prześladowań chrześcijan za czasów któregoś z cesarzy rzymskich

(Juliana Apostaty według Tadeusza Sinki lub Dioklecjana według Jana Sajdaka³⁹), tytułowa Westalka ocala licznych współwyznawców od śmierci, sama jednak za swój „bezbożny” czyn, czyli odstępstwo od religii rzymskiej, zostaje żywcem zamurowana w pomieszczeniu kapłańskim przy świątyni Westy.

Bez wątplenia najbardziej interesująca z filologicznego punktu widzenia jest czteroaktowa tragikomedia historyczna *Athēnais*, której bohaterką jest Atenais (401–460 n.e.), córka filozofa neoplatonistycznego Leontiosa, a przyszła żona Teodozjusza II i cesarzowa bizantyńska, wybitna intelektualistka, poetka, autorka *Homerocentonów*⁴⁰, która porzuciwszy religię pogańską przyjęła chrzest i przybrała imiona Aelia Eudocja⁴¹. W źródłach chrześcijańskich występuje jako św. Eudocja (Eudokia w religii prawosławnej). Tematyka tragikomedii została oparta na dziełach historyków bizantyjskich Hermiasza Sozomena (ok. 400–450),

Ilustr. 3. Św. Eudocja (wcześniej Atenais) na bizantyńskiej ikonie z X w.

Źródło: Wikimedia Commons.

³⁸ Kozłowski 2015: 96.

³⁹ Sinko 1906; Sajdak 1922: 2.

⁴⁰ Usher 1999. Polski przekład *Homerocentonów* przygotował i wydał ks. Dariusz Piasecki, zob. Narecki, Piasecki 2017.

⁴¹ Por. Iliski, Kotłowska 2021a: 327–336; 2021b: 133–142. O *Homerocentonach* cesarzowej Eudocji, czyli chrześcijańskich centonach opartych na wersach przejętych z eposów Homera, szerzej (na tle porównawczym) rozprawia Narecki (2017: 5–49).

Teofanesa Wyznawcy (ok. 760–818) i Jana Zonarasa (XII w.). Zależność treści tego dramatu od tych źródeł jest warta zbadania w osobnym studium.

Wydana pośmiertnie *Amalasantha*, tragedia w pięciu aktach, opiera się na historii córki króla Ostrogotów Teodoryka, która – otoczona zewsząd zdrajcami i buntownikami – ginie tragiczną śmiercią. Akcja utworu jest uboga, słaba pod względem dramatycznym, ale sztuka bynajmniej nie jest gorsza od pozostałych. Charakteryzują ją dobre dialogi, umiejętnie wplecione (na wzór grecki) chóry i typowa dla Graczyńskiego doskonałość formy.

Już sam ten dorobek jest znaczący, ale wspomnieć też wypada o kilku wierszach okolicznościowych, a także o znakomitych przekładach wierszy Zygmunta Krasińskiego i Jana Kasprowicza na język starogrecki. Wszystkie te prace są nienaganne pod względem formy i stylu, oszczędne pod względem fabularnym, ale zadziwiająco piękne w aspekcie uczuciowym, duchowym i językowym, niekiedy wręcz porywające doborom słów i siłą wyrazu. Podobno Graczyński, zapytany w roku 1906 przez profesora Tadeusza Sinkę, czemu tworzy w języku starogreckim, miał odpowiedzieć, iż tylko ten język daje „możliwość wyrażania najsubtelniejszych odcieni czynności za pomocą partykuł”⁴². Mógł zatem Graczyński realizować z pomocą mowy starogreckiej marzenia i wizje na poły fantastyczne, na poły realne.

Inaczej na postać i dokonania Bonawentury Graczyńskiego spoglądał prof. Witold Klinger, który dostrzegał w nim raczej niespełniony talent naukowy aniżeli faktyczny talent poetycki:

Graczyński mimo imponującej erudycji, obejmującej cały obszar literatury greckiej, od Homera do pisarzy bizantyjskich, mimo niezaprzeczonych sukcesów formalnych, ocenionych i nagrodzonych przez oficjalne czynniki greckie, mimo gorącej sympatii, jakiej nie może nie budzić jego niezłomna wierność umiłowanemu jego młodości, był dużym talentem naukowym, skierowanym w ślepy zaułek, na szlaki nieprodukcyjne, bo dalekie od odkrywczych zadań nauki, był nieszczęsną ofiarą warunków, charakterystycznych dla narodu, pozbawionego własnego bytu państwowego i postępowego bytu społecznego, który to byt sam tylko jednostkom ludzkim dostarczyć może pola dla całkowitego ujawnienia swych uzdolnień. Graczyński po ukończeniu studiów przez wrogą koniunkturę polityczną i społeczną zapędzony na głuchy partykularz wiejski, stracił wcześniej kontakt z wielkimi ośrodkami pracy umysłowej i żyć musiał wyłącznie z przywiezionego z Gryfii kapitału duchowego. Kiedy wreszcie po dalszych kilkunastu latach, wypełnionych tułaczką wschodnio-galicyską i wypadkami pierwszej wojny światowej, znalazł się w Poznaniu, był to już stary człowiek, któremu trudno było przestawić się na nowe tory pracy umysłowej, i który mógł już tylko bądź ujawniać w druku utwory dawniej pisane, bądź też w dystychach elegijnych dawać wyraz uczuciom patriotycznym, wzbudzonym przez wypadki dziejowe⁴³.

Z taką opinią można się zgodzić tylko częściowo. Ludzie nauki i sztuki realizują się w rozmaity sposób. Jedni są świetnymi dydaktykami, drudzy

⁴² Sinko 1929: 3. Zob. także Hahn 1959: 240.

⁴³ Klinger 1953: 254–255.

tłumaczami, inni naukowcami, a kolejni przede wszystkim literatami. Czasem zdarzają się wyjątkowe osoby, które w tak różnych sferach działalności twórczej mają znaczące dokonania (np. Jan Kasprowicz). Ale najczęściej same te osoby decydują w mniejszej czy większej mierze o własnych preferencjach. To nie okoliczności dziejowe czy uwarunkowania społeczne nakazały Graczyńskiemu podjęcie twórczości literackiej w języku starogreckim. Był to świadomy wybór, potrzeba serca i ducha. Graczyński stanął w szranki z najwybitniejszymi dramatopisarzami sceny antycznej: z Ajschylosem, Sofoklesem i Eurypidesem. Nie lękał się przegranej, podjął rękawice, a następnie dzięki talentowi i wytrwałej pracy zdobył... Helikon. Nagroda Akademii Ateńskiej oraz Złoty Krzyż Kawalerski Orderu Zbawiciela nadany przez Jerzego I, króla Greków (z roku 1908), a nadto niezrealizowany doktorat *honoris causa* Uniwersytetu Poznańskiego (z roku 1922), dobitnie świadczą, że wielkość jego dokonań została należycie oceniona przez współczesnych. Szkoda, że jego dzieła nie zostały ponownie wydane (ani w Grecji, ani w Polsce), ani też przetłumaczone na język polski (poza jednym drobnym wyjątkiem⁴⁴). Być może wówczas Bonawentura Graczyński (alias Βοβουεντούρας Γρασίσιος) zaistniałby także w historii literatury polskiej jako rodzimy dramatopisarz, piszący w języku starogreckim. Przychylamy się w każdym razie do opinii Wiktora Hahna, że „Graczyński, mistrz języka starogreckiego, był z końcem XIX i początkiem XX w. fenomenem, o którym pamięć nie powinna zagaść”⁴⁵.

BIBLIOGRAFIA

Źródła, przekłady, komentarze

- Corpusculum poesis Polono-Graecae saeculorum XVI–XVII (1531–1648)*, collegit, edidit, praefatione instruxit, annotationibus illustravit J. Czerniatowicz, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991.
- Graczyński 1897: B. Γρασίσιος, *Άγία Σοφία, ἐν Λιψίαι* 1897.
- Graczyński 1899: B. Γρασίσιος, *Ἐστιάς, ἐν Λιψίαι* 1899. (non vidi)
- Graczyński 1906: B. Γρασίσιος, *Ἀναστασία*, „Eos” XII/1 (1906), 52–59.
- Graczyński 1911: B. Γρασίσιος, *Zygmunt Krasziński 1812–1912. (Jak anioł spadły...)*. Eἰς Ἴταλίαν, „Eos” XVII/2 (1911), 207–208.
- Graczyński 1911–1912: B. Γρασίσιος, *Ἀθηναῖς* [akty 1–2], „Eos” XVII/1 (1911), 88–111 & *Ἀθηναῖς* [akty 3–4], „Eos” XVIII/1 (1912), 90–106.
- Graczyński 1912: B. Γρασίσιος, *Εἰς Πέτρον Σκάργαν (1612–1912)*, „Eos” XVIII/1 (1912), 107.
- Graczyński 1913: B. Γρασίσιος, *Jan Kasprowicz, Εἰς Μοναλίσαν*, „Eos” XIX/1 (1913), 82–84.
- Graczyński 1914–1915: B. Γρασίσιος, *Λέοντι Στερνβάχῳ εἰς τὰ εἴκοσι πέντε τῆς καθηγήσεως ἔτα οἱ τῆς τῶν ἐν Κρακοβία φιλολόγων ἑταιρείας μέτοχοι*, „Eos” XX/2 (1914–1915), 189.
- Graczyński 1919–1920: B. Graczyński, *Quaestiones in aliquot locos commentarii, 'De mortibus persecutorum' Lactantii, cuius creditur*, „Eos” XXIV/1 (1919–1920), 24–25.

⁴⁴Zob. Kotłowska 2010: 131–132.

⁴⁵Hahn 1959: 242.

- Graszyński 1920: Β. Γρασίτιος, *Eίς τήν τοῦ πανεπιστημονικοῦ Μουσείου ἐν Ποσνανία ἀνοιξίῳ*, w: *Symbolae philologorum Posnaniensium*, cura L. Ćwikliński editae, Posnaniae 1920, 4.
- Graszyński 1922: [B. Graszyński], *Casimiro de Morawski nestori philologorum Polonorum septuagenario*, w: *Charisteria Casimiro de Morawski septuagenario oblata*, Cracoviae 1922, 3.
- Graszyński 1929: Β. Γρασίτιος, *Ἀμαλασοῦνθα*, ἐν Ποσνανία 1929. (= *Xenion philologis Posnaniae congregatis diebus 3–6 Iunii a. 1929 amicissime obtulerunt Conlegae Posnanienses*, Posnaniae 1929).

Opracowania

- Chołoniewski 1906a: [A. Chołoniewski], *Starogrecki poeta w XX wieku*, „Nowości Ilustrowane” III/44 (1906), 2–3 (fot.).
- Chołoniewski 1906b: A. Chołoniewski [= Stosław], *Kyr Bonawenturas Grasinios*, „Świat: pismo tygodniowe ilustrowane poświęcone życiu społecznemu, literaturze i sztuce” 1/40 (1906). (non vidi)
- Darowski 1908: [A. Darowski], *Odnaczenie polskiego uczonego*, „Kurjer Lwowski” XXVI/49 (1908), 4.
- Dembitzer 1907: Z. D[embitzer], *Bonawentura Graszyński. Współczesny poeta polsko-grecki*, „Gazeta Kołomyjska” XIX/3 (1907). (non vidi)
- Dembitzer 1919: Z. Dembitzer, *Bonawentura Graszyński*, „Gazeta Lwowska” CIX/115 (1919), 2.
- Dziech 1929: [J. Dziech], *Vita auctoris*, w: B. Graszyński, *Xenion philologis Posnaniae congregatis diebus 3–6 Iunii a. 1929 amicissime obtulerunt Conlegae Posnanienses*, Posnaniae 1929, 5–6.
- Hahn 1959: W. Hahn, *Bonawentura Czesław Graszyński (Zarys życia i twórczości)*, „Meander” XIV/4–5 (1959), 239–242.
- Ilski, Kotłowska 2021a: K. Ilski, A. Kotłowska, *Athenais na scenie. Z dziejów siedemnastowiecznej recepcji historii Bizancjum*, w: *Totius mundi philohistor. Studia Georgio Strzelczyk octuagenario oblata*, red. M. Delimata-Proch, A. Krawiec, J. Kujawiński, Poznań 2021, 327–335.
- Ilski, Kotłowska 2021b: K. Ilski, A. Kotłowska, *De Eudociae Augustae arte poetica quaestiones selectae*, w: *Antiquitas Aeterna. Classical Studies Dedicated to Leszek Mrozewicz on His 70th Birthday*, red. K. Balbuza, M. Duch, Z. Kaczmarek, K. Królczyk, A. Tatarkiewicz, Wiesbaden 2021, 133–142.
- Jankowski 1996: E. Jankowski (red.), *Słownik pseudonimów pisarzy polskich XV w. – 1970 r.*, t. III–IV, Wrocław–Warszawa–Kraków 1996.
- Jeske-Choiński 1907a: T. Jeske-Choiński, *Profesor Bonawentura Graszyński, poeta grecki*, „Dziennik Poznański” XLIX/167 (1907), 3.
- Jeske-Choiński 1907b: T. Jeske-Choiński, *Kwiaty i Chwasty: Graszyński Bonawentura, Polak piszący po grecku. – Franciszka Rawity-Gawrońskiego „Bohdan Chmielnicki”*, „Bluszcz” XLIII/47 (1907), 527–528.
- Jeske-Choiński 1907c: T. Jeske-Choiński, *Sława Kołomyi*, „Przegląd Literacki”. Dodatek do „Kraju” (St. Petersburg) (1907), nr 22. (non vidi)
- Klinger 1908: W. K[linger], *Polak autorem greckim*, „Tygodnik Ilustrowany” L/30 (1908), 606.
- Klinger 1953: W. Klinger, *Bonawentura Graszyński, filolog wielkopolski (1859–1922)*, „Przegląd Zachodni” V/9–10 (1953), 251–255.
- Korus 2005: K. Korus, *Sternbach Leon Samuel (1864–1940)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XLIII, z. 3 (178), Warszawa–Kraków 2005, 473–475.
- Kotłowska 2009: A. Kotłowska, *Nowo odkryty poemat o utworzeniu Uniwersytetu z 1919 r.*, „Życie Uniwersyteckie” IX/192 (2009), 6.
- Kotłowska 2010: A. Kotłowska, *Poemat o założeniu Uniwersytetu Poznańskiego*, „Symbolae Philologorum Posnaniensium Graecae et Latinae” XX/1 (2010), 129–132.

- Kozłowski 2015: M. Kozłowski, *Zapomniany poeta grecki – Bonawentura Graczyński (1859–1922)*, „Nowy Filomat” XIX/1 (2015), 94–98.
- Krumbacher 1897: K. K[rumbacher], *Βονογεντούρας Γρασίγιος, Αγία Σοφία. Ἐν Λιψίαι, ἐκ τοῦ Τευβνῆρος τυπογραφείου 1897*, 20 S. 12°, „Byzantinische Zeitschrift” VI (1897), 608.
- Krumbacher 1899: K. K[rumbacher], *Bon. Graczyński (Bov. Γρασίγιος), Ἑστιάς. Ἐν Λιψίαι, ἐκ τοῦ Τευβνῆρος τυπογραφείου 1899*, 20 S. 12°, „Byzantinische Zeitschrift” VIII (1899), 558.
- Łanowski 1984: J. Łanowski, *Jana Kochanowskiego „Studia Graeca”*, w: *Jan Kochanowski i epoka renesansu. W 450 rocznicę urodzin poety 1530–1580*, red. T. Michałowska, Warszawa 1984, 95–105.
- Łanowski 1995: J. Łanowski, *Jana Kochanowskiego epigram grecki*, „Classica Wratislaviensia” XVIII (1995), 129–141.
- Mikołajczak 1998: A.W. Mikołajczak, *Łacina w kulturze polskiej*, Wrocław 1998.
- Narecki 2017: K. Narecki, *Centony Homeryckie na tle centonów starożytnych – geneza, rozwój, stan badań (zarys problematyki)*, w: K. Narecki, D. Piasecki, *Centony Homeryckie*, wprowadzenie K. Narecki, przekład i komentarz ks. D. Piasecki, Kraków 2017, 5–49.
- Narecki, Piasecki 2017: K. Narecki, D. Piasecki, *Centony Homeryckie*, wprowadzenie K. Narecki, przekład i komentarz ks. D. Piasecki, Kraków 2017.
- Sajdak 1922: J. Sajdak, *Śp. Bonawentura Graczyński*, „Kurjer Poznański” XVII/268 (1922), 2.
- Sinko 1906: T. Sinko, *Kyr Bonuenturas Grasinios, współczesny poeta polsko-grecki*, „Czas” LIX/213 (1906), 1–2 & LIX / 214 (1906), 1.
- Sinko 1929: T. Sinko, *Pośmiertne dzieło Bonawentury Graczyńskiego*, „Czas” LXXXI/162 (1929), 3.
- Usher 1999: M.D. Usher (ed.), *Homocentones Eudociae Augustae, Stutgardiae et Lipsiae* 1999.
- Wikarjak 1959–1960: J. Wikarjak, *Graczyński Bonawentura Czesław (1859–1922)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. VIII, Wrocław–Kraków–Warszawa 1959–1960, 554–555.
- Witczak 2000: K.T. Witczak, *Morawski-Dzierżykraj Kazimierz (1852–1925)*, w: *Słownik badaczy literatury polskiej*, red. J. Starnawski, t. III, Łódź 2000, 278–281.
- Witczak 2002: K.T. Witczak, *Sternbach Leon (1864–1940)*, w: *Słownik badaczy literatury polskiej*, red. J. Starnawski, t. V, Łódź 2002, 281–283.
- Wrzosek 1925: A. Wrzosek (red.), *Uniwersytet Poznański w pierwszych latach swego istnienia [...] za rektoratu Heliodora Święcickiego. Księga pamiątkowa*, Poznań 1925.

FROM GREATER POLAND TO MOUNT HELICON. REFLECTIONS ON THE LIFE
AND WORKS OF BONAVENTURA CZESŁAW GRACZYŃSKI (1859–1922),
POLISH-GREEK POET, ON THE CENTENARY OF HIS DEATH

Summary

This article describes the life and poetical works of Bonawentura Czesław Graczyński (1859–1922), a Polish classical philologist, who wrote a number of tragedies and lyrical poems in Ancient Greek. He was born on July 10th, 1857, in Murowana Goślina (Greater Poland). After graduating from the high school in Leszno (Greater Poland), he studied medicine and classical philology from 1879 to 1887 at the University of Greifswald. His professors were eminent classical philologists: Ulrich von Wilamowitz Moellendorff (1848–1931), Adolf Kiessling (1837–1893) and Otto Kaibel (1849–1901). Bonawentura Graczyński (calling himself Βονογεντούρας Γρασίγιος) published two tragedies in B. G. Teubner’s publishing house (*Hagia Sophia*, 1897; *Hestias*, 1899) and two other dramas in the classical journal *Eos* (*Anastasia*, 1906; *Athenais* 1911–1912). His fifth tragedy, *Amalasantha*, appeared posthumously (Poznań

1929). In 1908 he received distinctions from the Academy of Athens, as well as George I, king of Greece (1863–1913). His literary output also includes the laudation of the newly opened University of Poznań (1919), written elegantly in nine Ancient Greek elegiac couplets. In recognition of his teaching and literary merits, he was awarded an honorary doctorate from the University of Poznań (by the decision of the UP Senate in December 1921), but his sudden death prevented the promotion from being carried out. Bonawentura Graczyński died on November 9th, 1922 in Poznań, the capital of Greater Poland. The Heliconian Muses immediately accepted, metaphorically speaking, one of the greatest Polish-Greek poets among their ranks, thus he came from Greater Poland to the Ancient Greek Helicon.

Bonawentura Czesław Graczyński
(ps. Βοβουεντούρας Γρασίτιος)

NA OTWARCIE UNIWERSYTETU W POZNANIU
[W 1919 ROKU]

Już otwarta świątynia, wejdźcie więc, Muzy, do środka,
Niech przybędą Hygieja i Temis, władca despotka.
Tę przyjmijcie jak siostrę, a tamtą nazwijcie matką,
Proście o ich życzliwość i prymat dajcie im gładko.
Witaj wśród nas, Temido, i w złotoustej przemowie
Boskie i prawne kwestie ze swego tronu wypowiedz.
Witaj, miła Hygiejo, i troszcz się o wszystkich wszędzie.
Jakie czeka nas życie, jeżeli ciebie nie będzie?
Pokaż żakom, Uranio, niebo błędzące w eterze,
Wy zaś tychże poruszcie, Erato, Polymnio, szczerze.
Klio, ty, Terpsychoro, a także Euterpe wdzięczna,
Chwalcie zawsze rozprawy, za które laury się wręcza.
Ty się kochaj, Kaliopo, i w Talii, i w Melpomenie,
Wy nawzajem rozpalcie miłosne ku niej płomienie.
Wszystkie, witajcie, Muzy, zajmijcie miejsca przewodnie,
Miłe, witajcie, siostry, przybyłe tu oto zgodnie.
Oby wśród was przenigdy nie narodziły się swary,
Niechaj nieszczęsna zawiść nie wkracza w wasze zamiary.
Razem z gwiazdami, które po niebie ognistym biegną,
Muzy, każda z osobna, zabrzmiście harmonią jedną.

Tłumaczył z języka greckiego Krzysztof Tomasz Witczak